

ПРАВОЗНАВСТВО

УДК 334.758: 658.114.6

*Дзюба С.Г., доктор економічних наук,
професор, заступник директора з наукової роботи
Донецької філії Українського державного університету
фінансів та міжнародної торгівлі*

ПРАВОВІ ОСНОВИ СИСТЕМАТИКИ ВИДІВ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Проведений аналіз термінологічної сутності поняття «підприємство» дозволив констатувати, що історичні особливості розвитку різних сфер діяльності і галузей господарства привели до появи великої кількості термінів, уточнюючих вид діяльності підприємства і тим самим підмінюючи або повністю замінюючи сам термін «підприємство» іншими, більш конкретними (завод, фабрика, шахта, заклад, організація, установа, компанія, фірма та ін.), кожен з яких в сутності і є підприємством, а точніше його різновидом.

На підставі аналітичного огляду існуючого в законодавчій базі України різноманіття видів підприємств розроблена, систематизована і запропонована їх класифікація за найбільш вживаними в економічній практиці ознаками, а саме: метою створення і функціонування (комерційне, некомерційне); видами економічної діяльності (промислове, сільськогосподарське, будівельне, транспортне, торговельне, фінансово-кредитне, посередницьке, науково-виробниче, науково-навчальне); способом утворення статутного фонду (унітарне, корпоративне); формою власності (недержавне (приватне), державне (в тому числі казенне й комунальне), змішаної форми власності (з іноземними інвестиціями, іноземне); становищем на ринку товару (монопольне, немонопольне (конкурентне)); існуванням залежності одного підприємства від іншого (материнське, дочірнє, асоційоване).

Ключові слова: підприємство, унітарне підприємство, корпоративне підприємство, суб'єкт природної монополії, материнська компанія, дочірнє підприємство, недержавне (приватне), державне, підприємство з іноземними інвестиціями.

Постановка проблеми. Систематика (класифікація) видів підприємств, тобто угруповання їх за певними ознаками, має дуже важливе значення для забезпечення єдиного державного обліку та ідентифікації суб'єктів господарювання; отримання статистичної інформації по кількості підприємств за регіонами, видами їх економічної діяльності та організаційно-правовими формами господарювання у формалізованому вигляді, а також організації суцільних та вибіркових обстежень, взаємодії з інформаційними системами інших органів державної влади. Однак, існуюче різноманіття підходів до класифікації видів підприємств створює непотрібну плутанину, заважає формуванню фундаментальних знань і практичній роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням систематики видів підприємств приділено достатньо уваги в Господарському і Цивільному кодексах України, законах України, Положеннях (стандартах). Визначення багатьох видів підприємств і їх класифікацію

можна знайти в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (ЄДРПОУ), міжнародній класифікації видів економічної діяльності Європейського Союзу (NACE Rev.2-2006), статистичних документах, серед яких ДК 002:2004, ДСТУ 1.1:2001, ДСТУ ISO 9000-2001, Статистичних щорічниках України. Деякі параметри класифікації підприємств містяться лише в публікаціях вчених-економістів і фахівців, економічних словниках та енциклопедіях, складених багатьма вченими, в довідковій і навчальній економічній літературі, що свідчить про актуальність і практичну значущість даної проблематики.

Невирішені частини проблеми. Надання у відкритому друці дуже розгалуженої інформації щодо видів підприємств, відсутність єдиної, чітко упорядкованої за певними ознаками, систематики видів підприємств послугувало *мотивом* вибору даної теми дослідження.

Запропонована в статті проблематика є дуже актуальною ще й тому, що уніфікація систематики (класифікації) видів підприємств спрощує проведення аналітичної роботи, сприяє упорядкуванню статистичної інформації, полегшує контроль за звітністю як з боку керівників підприємств, так і державних контролюючих органів, підвищує якість управління.

Мета статті полягає в з'ясуванні етимологічної сутності поняття «підприємство», розгляді основних видів підприємств і їх систематиці за обґрунтованими на правовій основі ознаками, що допоможе усунути розбіжності і прогалини з даного питання в нормативно-законодавчій базі й таким чином удосконалити методики, інструкції, статистичну та іншу звітність.

Предметом розгляду є етимологічна сутність поняття «підприємство» і законодавча база України в частині відображення в ній існуючих видів підприємств і ознак їх класифікації.

Новизна викладеного в статті дослідження полягає *в розробці* на основі аналізу, узагальнення і систематизації інформації щодо угруповання видів підприємств, *цілісної класифікації видів підприємств*, чітко упорядкованої за певними ознаками.

Виклад основного матеріалу. Термін «підприємство» має німецьке походження, дослівно перекладається як книжкова калька [21, с. 357]. Термінологічна суть поняття «підприємство» змінювалася в процесі розвитку економічної думки.

Історично склалося так, що, наприклад, за часів СРСР в сільському господарстві підприємства називали: *радгоспами* з скорочення слів: радянське господарство (наприклад, зерновий, тваринницький радгоспи); *колгоспами* з скорочення слів: колективне господарство (наприклад, колективне ведення сільського господарства); *фермами*, являючи собою окремі спеціалізовані тваринницькі господарства в колгоспах чи радгоспах (наприклад, молочна ферма), на власних, або таких, що орендуються, земельних ділянках.

Промислове підприємство по обробці сировини машинним способом іменується запозиченим словом «*фабрика*» (наприклад, паперова, кондитерська, швацька фабрика) [3, с. 834]. Промислове підприємство з механічною обробкою сировини, а також крупне промислове підприємство або підприємство для розведення тварин (по суті та ж фабрика) називається російським словом «*завод*» (наприклад, кінний, маслобійний, цукровий, металургійний завод). Це пов'язано з історією розвитку в Росії окремих галузей промисловості [3, с. 195]. Гірничопромислові підприємства, що здійснюють підземний видобуток вугілля, називаються *шахтами*. Підприємства для здобичі руди та інших корисних копалин називають *копальнями* (наприклад, мідні копальні). Підприємства по виробленню електричної енергії прийнято називати *електростанціями*. У швацькій галузі промисловості підприємствами є *ательє, майстерні* з пошиття і ремонту одягу.

У сфері торгівлі підприємства називають *магазинами* (приміщеннями для торгівлі), *універмагами* (універсальними магазинами, торгуючими різноманітними промисловими товарами), *універсамами* (універсальними магазинами, торгуючими різноманітними продовольчими і супутніми їм промисловими товарами), *супермаркетами, гіпермаркетами, торговельними біржами* тощо.

Підприємства, що виконують певні задачі в тій або іншій сфері суспільного життя, наприклад, у сфері освіти, науки, охорони здоров'я, будівництва, культури, спорту та інших, іменують *зкладами, установами, організаціями*. Наприклад, підприємство виховного,

освітнього, наукового, розважального характеру зазвичай називають закладом. Під цим терміном розуміється і *організація*, що відає будь-якою галуззю роботи (наприклад, державний заклад, дитячий заклад), і *підприємство*, яке самостійно зайняте одним або переважно одним видом діяльності в одному місці розташування, і торговельно-промислова *установа*.

Згідно з п.7 ст.18 Закону України «Про освіту» існує багато типів навчальних закладів, наприклад, дитячий садок, школа, гімназія, ліцей, колегіум, коледж, інститут, консерваторія, академія, університет [13].

Такі підприємства, як театр, цирк, клуб є *розважальними закладами*. У будівництві підприємства, що займаються будівництвом будь-чого, зведенням будівель, електростанцій, спорудою дамб називають *будівельними організаціями*.

Відповідно до п.3 ст.83 ЦКУ «**установою є організація**, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна» [22]. У свою чергу, під **організацією** розуміється як суспільне об'єднання, так і установа, що здійснює господарську чи суспільну діяльність. Існує безліч законодавчих, виконавчих, судових, профспілкових, кооперативних, кредитних та інших організацій.

Лікувальні установи, призначені переважно для лежачих хворих, називають *лікарнями*. Лікувальні установи або заклади, де лікарі різних спеціальностей надають медичну допомогу хворим, які самостійно приходять до них, і хворим, що під час хвороби перебувають вдома, – *поліклініками*. Лікувальні установи, обладнані для лікування і відпочинку, – *санаторіями*. Спеціалізовані медичні установи, призначені не лише для лікування і систематичного лікарського спостереження за станом здоров'я конкретних груп населення (наприклад, хворих туберкульозом, венеричними захворюваннями), але і для попередження хвороб, іменують *диспансерами* (наприклад, туберкульозний диспансер). Установи для відпочинку дітей в основному в літній період часу – *таборами*. Установи громадського харчування – *їдальнями, ресторанами, бістро, кафе (кав'ярня, кафетерій)* тощо.

Таким чином, проведений теоретичний аналіз показав, що в економіці поняття «підприємство» часто підміняють взаємозв'язаними і взаємозамінними термінами «заклад», «установа», «організація».

Підприємство, що займається промисловою, торговельною, фінансовою, сільськогосподарською або будь-якою іншою господарською діяльністю часто називають *фірмою*. Слово «фірма» італійського походження, дослівно перекладається як підпис. В даний час фірмою називають будь-яке підприємство або об'єднання підприємств. Цей термін став універсальним.

Зі всього сказаного вище можна заключити, що історичні особливості розвитку різних сфер діяльності і галузей господарства привели до різноманіття видів підприємств. Як самостійні структурні одиниці функціонування підприємства мають місце у всіх сферах економіки.

Основну характеристику підприємства як організаційної форми господарювання надано в ст.62 ГКУ, в якій говориться, що «**підприємство** – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами *для задоволення суспільних та особистих потреб* шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами» [1].

Кожне підприємство має чітко визначену мету, тобто конкретний кінцевий результат, який воно прагне досягти за період свого створення і функціонування, яка, в свою чергу, визначена в п.2 ст.62 ГКУ, де сказано, що «підприємства можуть створюватись *як для здійснення підприємництва*, так і для некомерційної господарської діяльності» [1]. З цього виходить, що **за метою створення і функціонування** підприємства незалежно від їх організаційно-правових форм поділяють на **комерційні**, діяльність яких «здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) *з метою* досягнення економічних і соціальних результатів та *одержання прибутку*» (ст.42 ГКУ), **й некомерційні**, господарська діяльність котрих «спрямована

на досягнення економічних, соціальних та інших результатів *без мети одержання прибутку*» (ст.52 ГКУ) [1].

Некомерційну господарську діяльність у сфері розвитку малого і середнього підприємництва здійснюють, наприклад, такі неприбуткові організації, як невідприємницькі товариства, якими є «товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками» (ст.85 ЦКУ) [22], кредитні спілки, засновані «громадянами у встановленому законом порядку на засадах добровільного об'єднання грошових внесків з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні інших фінансових послуг» (ст.130 ГКУ) [1], благодійні фонди, благодійні товариства, благодійні установи тощо (ст.131 ГКУ) [1], фонди підтримки підприємництва, заклади у сфері надання соціальних послуг та підтримки соціально вразливих груп населення, інші організації, утворені юридичними та фізичними особами, діяльність яких носить суспільнокорисний характер.

У Статистичному щорічнику відмічено, що «до 01.01.2012 р. в ЄДРПОУ облік суб'єктів проводився з урахуванням Класифікації видів економічної діяльності ДК009:2005 (КВЕД-2005), яка базувалась на стандартній міжнародній класифікації видів економічної діяльності Європейського Союзу (NACE Rev.1.1-2002). Облік суб'єктів ЄДРПОУ ведеться з урахуванням двох класифікацій: КВЕД-2005 та КВЕД-2010» [20, с. 70]. Таким чином, спираючись на Статистичний щорічник України за 2011 рік, **за видами економічної діяльності**, тобто **за процесом перетворення ресурсів** (сировини, матеріально-технічних, фінансово-економічних та інших) **в товар, підприємства поділяються** на ті, що займаються випуском продукції (*виробів, наданням послуг*) у сфері: 1 – сільського господарства, мисливства, лісового господарства; 2 – рибальства, рибництва; 3 – промисловості; 4 – будівництва; 5 – торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; 6 – діяльності готелів та ресторанів; 7 – діяльності транспорту та зв'язку; 8 – фінансової діяльності; 9 – операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям; 10 – державного управління; 11 – освіти; 12 – охорони здоров'я та надання соціальної допомоги; 13 – надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльності у сфері культури та спорту [19, с. 84].

Згідно з ГКУ **за способом утворення статутного фонду** в Україні підприємства поділяються на **унітарні й корпоративні** [1]. Так, в ст. 63 цього Кодексу відзначено, що «**унітарне підприємство створюється одним засновником**, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не розділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації й ліквідації підприємства» [1]. Прикладом унітарного, тобто створеного одним засновником, підприємства може бути фермерське господарство, державне й приватне підприємство. Динаміка **фермерських господарств**, тобто господарств, що займаються виробництвом, переробкою та реалізацією товарної сільськогосподарської продукції (ст.114 ГКУ), в Україні (на початок 1997 р. їх було 26980, в 2001р. – 38561, 2005 р. – 47800, 2006 р. – 48918, 2007 р. – 49801, 2008 р. – 50023, 2009р. – 50126, 2010 р. – 49764, 2011 р. – 49514, 2012 р. – 49014, 2013 р. – 49095, а на початок 2014 р. – 49169 [19, с. 84; 20, с. 63]) свідчить про те, що їх кількість в 2012 р. в порівнянні з 1997 р. зросла майже вдвічі (точніше в 1,8 рази). **Корпоративне підприємство** – підприємство, **утворене двома або більше засновниками** на основі об'єднання приналежного їм майна, що діє на принципі «спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства» [1]. Формами корпоративного підприємства є господарське товариство і кооператив.

У ст.1. Закону України «Про господарські товариства» сказано, що «**господарським товариством** є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками. Господарськими товариствами цим Законом визнаються підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди, юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку» [7]. Відповідно до

ст. 80 ГКУ, ст. 1. Закону України «Про господарські товариства» [7] та ст. 5 Закону України «Про акціонерні товариства» [5] в Україні мають місце такі *організаційно-правові форми* функціонування **господарських товариств**: акціонерні товариства (приватні і публічні), товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства.

Наведені в табл.1 дані відображають зміни в кількості господарських товариств в Україні [19, с. 84; 20, с. 74].

Таблиця 1

Кількість товариств в Україні в 2005-2014рр. (на початок року)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Акціонерне товариство з них:	34571	33976	33084	31993	31100	30169	28748	26568	25531	24813
Публічне	—	—	—	—	—	194	926	2894	—	—
Приватне	—	—	—	—	—	172	1326	4000	—	—
Відкрите	11730	11345	10895	10406	10058	9480	7962	4649	—	—
Закрите	22167	21948	21503	21098	20502	19649	17804	14366	—	—
Товариство з обмеженою відповідальністю	302942	325925	351750	381205	404525	418145	443223	467822	488781	515371
Товариство з додатковою відповідальністю	694	700	696	730	761	782	945	1420	1539	1583
Повне товариство	1988	1997	1985	1948	1939	2084	2120	2100	2074	2062
Командитне товариство	694	690	673	654	642	631	638	651	638	629

Згідно з статистичними даними табл.1. протягом багатьох років переважна більшість великих корпоративних підприємств в Україні мають форму товариств з обмеженою відповідальністю та акціонерних товариств. Причому кількість товариств з обмеженою відповідальністю щорічно зростає, а акціонерних товариств зменшується. В той же час відмічається щорічний зріст кількості товариств з додатковою відповідальністю. Так, за період з 2004 р. по 2013 р. вона збільшилась в 2,3 рази.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки в Україні створюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку [6]. Кооперативні банки створюються за принципом територіальної приналежності і поділяються на центральний та місцеві (у межах області) [6]. При цьому місцеві кооперативні банки є учасниками центрального кооперативного банку, до функцій якого належать централізація та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня (ст.8 цього Закону) [6].

Однією з форм невеликих корпоративних підприємств є **кооператив** [від лат. cooperatio – співробітництво] – «юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування» [12]. В Україні, згідно з ЄДРПОУ, функціонують **кооперативи п'яти типів**: виробничий (артіль), обслуговуючий, споживчий (споживче товариство), сільськогосподарський виробничий, сільськогосподарський обслуговуючий (табл.2).

Кількість кооперативів в Україні в 2005-2013рр.
(на початок року) [19, с. 84; 20, с. 74]

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кооператив	30229	30790	31429	33257	34324	35063	34772	34164	33664	33806
в тому числі:										
виробничий	2607	2556	2653	2602	2539	2461	2469	2492	2459	2647
обслуговуючий	15544	16645	17872	20270	21814	22620	21797	21050	20619	20620
споживчий	59	215	323	424	531	591	660	732	771	809
сільсько-господарський виробничий	1020	1324	1364	1404	1418	1401	1355	1307	1224	1192
сільсько-господарський обслуговуючий	314	372	438	468	503	759	838	920	947	1035

За даними табл.2, в Україні на початок 2014 р. в порівнянні з початком 2005 р. загальна кількість кооперативів зросла в 1,7 рази. Найменшу кількість серед усіх кооперативів має споживчий, хоча «колективними членами споживчого товариства можуть бути фермерські господарства, колективні сільськогосподарські підприємства, господарські товариства, кооперативні, державні та інші підприємства, що поділяють його цілі та інтереси» [16].

Залежно від **форми власності**, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства таких видів [1]:

державне підприємство (діє на основі державної власності та, у статутному капіталі якого державі належить понад 50 відсотків акцій (часток, паїв) (ст. 63 і 67 ГКУ); **державне унітарне** підприємство, яке «утворюється компетентним органом державної влади в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини державної власності, як правило, без поділу її на частки, і входить до сфери його управління» (ст.73 ГКУ); **державне комерційне** підприємство – суб'єкт підприємницької діяльності, що входить до сфери управління держави та її органів, за яким державне майно закріплюється на праві господарського відання (ст. 74 ГКУ);

казенне підприємство – **державне** підприємство, основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) якого виступає держава, закріплююча за ним своє майно на праві оперативного управління (ст. 76 ГКУ);

комунальне підприємство – підприємство, майно якого перебуває у комунальній власності територіальної громади і закріплюється за ним на праві господарського відання (**комунальне комерційне** підприємство) або на праві оперативного управління (**комунальне некомерційне** підприємство) (статті 63 і 78 ГКУ);

підприємство **колективної власності** – підприємство, що засноване на власності трудового колективу підприємства і діє на основі колективної власності засновників (ст. 63 і 93 ГКУ);

приватне підприємство – підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці, а також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання - юридичної особи (ст. 113 ГКУ);

підприємство **змішаної форми власності** – підприємство, що засноване на базі об'єднання майна різних форм власності (ст. 63 ГКУ);

підприємство з **іноземними інвестиціями** – підприємство, в статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить не менш десяти відсотків і яке має право бути засновником дочірніх підприємств (ст.116 ГКУ);

іноземне підприємство – «підприємство, створене за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб» (ст.117 ГКУ), тобто це підприємство, в статутному капіталі якого іноземна інвестиція становить 100 відсотків.

За ознакою власності в зарубіжній економічній літературі розрізняють лише приватні й державні (публічні) підприємства. Найпоширенішими в розвинених країнах є приватні підприємства.

Динаміку кількості підприємств різних форм власності відображено в табл.3.

Таблиця 3

Кількість підприємств різних форм власності в Україні в 1996, 2000-2013рр.
(на початок року) [19, с. 84; 20, с. 74]

Рік	Приватне	Державне	Казенне	Комунальне	Дочірнє	Іноземне	Споживчої кооперації
1996	111644	14158	—	12373	5315	1171	—
2001	192168	9965	49	13713	19140	2446	—
2005	237980	7752	50	16460	23580	2317	616
2006	248211	7562	50	16688	23127	2315	860
2007	258536	7359	50	16755	22523	2347	1061
2008	270331	7213	43	16636	21648	2323	1167
2009	278574	6975	44	16336	20973	2307	1234
2010	283697	6811	44	15994	20408	2272	1291
2011	285821	6661	43	15726	19908	2247	1349
2012	283911	6512	45	15615	19182	2200	1349
2013	280073	6075	38	15207	18594	2176	1360
2014	278227	5933	33	14974	18173	2096	1325

З табл.3 видно, що в Україні за період з 1996 р. по 2013 р. загальна кількість суб'єктів господарювання державної форми власності зменшилась в 2,4 рази. Відбулося також зменшення кількості підприємств казенної форми власності. Поряд з цим спостерігається тенденція збільшення підприємств недержавної форми власності. Так, наприклад, число приватних підприємств за цей період зросло в 2,5 рази. Також збільшилась кількість іноземних підприємств.

Поряд із тенденцією зменшення кількості державних і збільшення недержавних підприємств спостерігається збільшення кількості об'єднань підприємств [19, с. 89; 20, с. 75]. Існує загроза, що об'єднання підприємств можуть стати великими монополіями [2].

Відповідно, наприклад, до Закону України «Про захист економічної конкуренції» (ст. 1 й ст. 12), в якому йдеться про монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання на ринку товару [10], Закону України «Про природні монополії» (ст.1), де визначено, що «**природна монополія** – стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва (у зв'язку з істотним зменшенням витрат виробництва на одиницю товару в міру збільшення обсягів виробництва), а товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, не можуть бути замінені у споживанні іншими товарами (послугами), у зв'язку з чим попит на цьому товарному ринку менше залежить від зміни цін на ці товари (послуги), ніж попит на інші товари (послуги)» [14], Розпорядження Антимонопольного комітету України «Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку», в якому говориться, що «**суб'єкт природної монополії** – суб'єкт господарювання (*юридична особа*) будь-якої форми власності, який виробляє (реалізує) товари на ринку, що перебуває у стані природної монополії» [8], а також ст. 27 і ст. 28 ГКУ, можна зазначити, що **за становищем на ринку товару** підприємства поділяються на *суб'єктів природних монополій (монопольні), суб'єктів господарювання на суміжних ринках* (ст. 1 Закону України «Про природні монополії») *та інших учасників відносин у сфері господарювання*, які перебувають у стані *конкуренції* [8, 14, 10, 1].

За даними засобів масової інформації, до вітчизняних природних монополій належать ВАТ «Укртелеком», НАЕК «Укренерго», Державна адміністрація залізничного транспорту України «Укрзалізниця», НАК «Нафтогаз України» в особі ВАТ Укртрансфанта», НАК «Нафтогаз

України» в особі ДК «Укртрансгаз», ДП «Укрхімтрансміаєк»; ДП «Украерорух», ВАТ «Одеський припортовий завод», ДП «Укрпошта», Концерн «РРТ».

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», за існуванням залежності одного підприємства від іншого розрізняють «материнське (холдингове) підприємство – це підприємство, що здійснює контроль дочірніх підприємств, тобто таке, що суттєво впливає на їх фінансову, господарську та комерційну політику з метою одержання вигод від їхньої діяльності» [4] і **дочірнє підприємство** – юридичну особу, яка контролюється іншою юридичною особою (материнським підприємством), що володіє контрольним пакетом його акцій [4, 8], між якими встановлюються відносини контролю-підпорядкування.

Мова про існування залежності між підприємствами йдеться також в ст. 126 ГКУ, де сказано, що «асоційовані підприємства (господарські організації) – це група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні» [1]. Відповідно, залежність між асоційованими підприємствами може бути: *простою*, що виникає в випадку, якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством; *вирішальною*, коли між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному фонді та органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. Відносини вирішальної залежності можуть встановлюватися після одержання згоди органів Антимонопольного комітету України.

У ст.126 ГКУ також сказано, що «холдингова компанія – публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) *двох або більше корпоративних підприємств* (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності)» [1]. Тобто, холдинги [від англ. holding – володіння, утримання] не займаються виробничою діяльністю, а свої фінансові ресурси використовують для придбання акцій в інших компаніях, які можуть бути (але не обов'язково) її дочірніми компаніями.

Крім наведених вище ознак, підприємства й організації в ЄДРПОУ класифікують також за територією їх місцезнаходження та організаційно-правовою формою господарювання, відповідно до національних (державних) класифікаторів [20, с. 70; 2].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки і пропозиції:

1. Термінологічна суть поняття «підприємство» в процесі розвитку економічної думки зазнавала певні зміни. Розвиток різних сфер діяльності і галузей господарства зумовив появу великої кількості термінів, уточнюючих вид діяльності підприємства і тим самим підмінюючи або повністю замінюючи сам термін «підприємство» іншими, більш конкретними (завод, фабрика, шахта, заклад, організація, установа, компанія, фірма та ін.), кожен з яких в сутності і є підприємством, а точніше його різновидом.

2. Спираючись на приведені відповідні статті ГКУ, можна констатувати, що в Україні за формою власності розрізняють такі види підприємств, як державне (*державне унітарне, державне комерційне*), казенне, комунальне (*комунальне комерційне, комунальне некомерційне*), колективної власності, приватне, змішаної форми власності, з іноземними інвестиціями, іноземне. Але, якщо продивитись статистичні джерела інформації й звітності, то в них відображена дещо інша картина щодо видів підприємств за формою власності. Це стосується, наприклад, низки Статистичних щорічників України, в яких накопичені дані про спільні, орендні підприємства та підприємства споживчої кооперації.

3. Існуюче в різних джерелах інформації різноманіття видів підприємств доцільно систематизувати за такими найбільш вживаними ознаками:

метою створення і функціонування (комерційне, некомерційне);

видами економічної діяльності (промислове, сільськогосподарське, будівельне, транспортне, торговельне, фінансово-кредитне, посередницьке, науково-виробниче, науково-навчальне);

*способом утворення статутного фонду (унітарне, корпоративне);
 формою власності (недержавне (приватне), державне (в тому числі казенне й комунальне), змішаної форми власності (з іноземними інвестиціями, іноземне);
 становищем на ринку товару (монопольне, немонопольне (конкурентне));
 існуванням залежності одного підприємства від іншого (материнське, дочірнє, асоційоване).*

4. Розбіжності в підходах до систематики видів підприємств доцільно звести до мінімуму, а класифікацію видів підприємств слід уніфікувати, чітко розтлумачити і повніше висвітлити в законодавчій базі.

Запропонована в статті цілісна класифікація видів підприємств, яка розроблена на основі аналізу, узагальнення і систематизації інформації, що міститься в чинній законодавчій базі України, сприятиме подальшому удосконаленню нормативно-правових актів з питань, пов'язаних із видами підприємств.

У подальшому мають бути виконані дослідження щодо уніфікації систематики (класифікації) видів підприємств з урахуванням світового досвіду. Науковий інтерес являє також аналіз впливу змін в кількості та структурі суб'єктів ЄДРПОУ на економіку держави.

Список використаної літератури

1. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
2. Дзюба С.Г. Монопольний характер організаційно-правових форм об'єднань підприємств // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – № 2. – С. 109-119.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Около 53 000 слов. Изд.7-е / С.И. Ожегов. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – 900с.
4. Положение (стандарт) бухгалтерского учёта 19 «Объединение предприятий» № 163 от 07.07.1999 г. (с изменениями и дополнениями, последние из которых внесены приказом Министерства финансов Украины от 25 сентября 2009 года № 1125) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nibu.factor.ua/info/instrbuh/psbu19/>
5. Про акціонерні товариства: Закон України №514-VI від 17.09.2008 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>.
6. Про банки і банківську діяльність: Закон України № 2121-III від 7 грудня 2000 року (станом на 16.10.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print13615171934137>
7. Про господарські товариства: Закон України №1576-XII від 19.09.1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1576-12>.
8. Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку: Розпорядження Антимонопольного комітету України № 49-р від 05.03.2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02/print1383293569508286>
9. Про затвердження Правил роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України № 219 від 24.07.2002р. (станом на 10.11.2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-02/print1361517193413787>
10. Про захист економічної конкуренції: Закон України № 2210-III від 11 січня 2001 року (станом на 05.07.2011р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2210-14/print1362504556642898>
11. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України №2114-XII від 14 лютого 1992 року (станом на 16.10. 2012р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2114-12/print1361517193413787>
12. Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10 липня 2003 року (станом на 20.11.2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087->

15/print1362502609825552

13. Про освіту: Закон України № 1060-ХІІ від 23 травня 1991 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/print1362506595462411>

14. Про природні монополії: Закон України № 1682-ІІІ від 20 квітня 2000 року (станом на 02.10.2012р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-14/print1361517193413787>

15. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України № 4618-VI 22 березня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17/print1385460990452982>

16. Про споживчу кооперацію: Закон України № 2265-ХІІ від 10 квітня 1992 року (станом на 16.10.2012р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2265-12/print1362506595462411>

17. Про фермерське господарство: Закон України № 973-IV від 19 червня 2003 року (станом на 16.10. 2012р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973-15/print1361517193413787>

18. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України № 2664-ІІІ від 12 липня 2001 року (станом на 02.10.2012р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/print1362502609825552>

19. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України / За ред. О.Г.Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд». – 2012. – 559 с.

20. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України / За ред. О.Г.Осауленка. – Київ, 2014. – 533 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

21. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. – М.: Прогресс, 1978. В 4-х томах. Т. 4 / Пер. с нем. О.Н. Трубачев, издание 2-ое, том IV (Муза-сят). – 864с.

22. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16 січня 2003 року (станом на 20.11.2012р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1362502609825552>

*Dzyuba S. G, Doctor of Economics, professor,
deputy director on scientific work of Donetsk branch of
of the Ukrainian state university
of the finance and international trade (Db USUFIT)*

LEGAL BASES OF SYSTEMATIZATION OF TYPES OF THE ENTERPRISES

***Abstract.** The conducted analysis of terminological essence of concept of «enterprise» has allowed to note that historical features of development of different fields of activity and branches of economy led to appearance of a large number of the terms specifying a kind of activity of the enterprise and by that changing or completely replacing the term «enterprise» with others, more concrete (plant, factory, mine, institution, organization, establishment, company, firm, etc.), each of which in effect is the enterprise, to be exact its type.*

On the basis of the analytical review of the variety of types of the enterprises existing in legislative base of Ukraine their classification by the characteristics most applied in economic practice has been developed, systematized and offered, namely: by the purpose of creation and functioning (profit-making, non-profit); by the types of economic activity (industrial, agricultural, building, transport, trade, financial and credit, intermediary, research and production, scientific and educational); by the way of formation of an authorized capital (unitary, corporate); by the form of ownership (non-state (private), state (including public and municipal), by the mixed form of ownership (with foreign investments, foreign)); by the position in the commodity market (monopolistic (exclusive), non-burst

(competitive)); by the existence of dependence of one enterprise on another (parent, subsidiary, associated).

Keywords: enterprise, unitary enterprise, corporate enterprise, subject of the natural monopoly, parent company, subsidiary, non-state (private), state, enterprise with foreign investments

References

1. Economic code of Ukraine ? 436-IV from 16.01.2003 year. [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
2. Dzyuba S.G. Monopolistic character of legal forms of associations of enterprises of // Foreign trade: economy, finances, right. – 2012. – № 2. – S. 109-119.
3. Ozhegov S.I. Slovar russkogo yazyka / S.I. Ozhegov. – M.: Gos. izd-vo inostrannyh i natsionalnyh slovarey, 1961. – S.195, 325, 445, 571, 820, 834, 840.
4. Polozhenie (standart) buhgalterskogo ucheta 19 «Obedinenie predpriyatiy» № 163 ot 07.07.1999 goda (s izmeneniyami i dopolneniyami, poslednie iz kotoryh byli vneseny prikazom Ministerstva finansov Ukrainy ot 25 sentyabrya 2009 goda № 1125). [Electronic resource].- Access mode: <http://www.nibu.factor.ua/info/instrbuh/psbu19/>
5. About joint-stock companies: Law of Ukraine № 514-VI from 17.09.2008 year. [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=514-17>.
6. About banks and bank activity: Law of Ukraine ? 2121-III from December, 7, 2000 (by the state on 16.10.2012). [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print13615171934137>
7. About economic societies: LAW of Ukraine №1576-XII from 19.09.1991 year. [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1576-12>.
8. About claim of Method of determination of monopolistic (dominant) position of subjects of management at the market: Order of the Antimonopoly committee of Ukraine ? 49-p from 05.03.2002 year. [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02/print1383293569508286>
9. About claim of Rules of work of establishments (enterprises) of restaurant economy: Order of Ministry of economy and on questions European integration of Ukraine № 219 from 24.07.2002 (by the state on 10.11.2009). [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0680-02/print1361517193413787>
10. About defence of economic competition: Law of Ukraine № 2210-III from January, 11, 2001 (by the state on 05.07.2011). [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2210-14/print1362504556642898>
11. About a collective agricultural enterprise: Law of Ukraine ?2114-XII from February, 14, 1992 (by the state on 16.10. 2012p.). [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2114-12/print1361517193413787>
12. About co-operation: Law of Ukraine № 1087-IV from 10 July, 2003 (by the state on 20.11.2012). [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15/print1362502609825552>
13. About education: Law of Ukraine № 1060-XII from Mays, 23, 1991. [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/print1362506595462411>
14. About natural monopolies: Law of Ukraine № 1682-III from April, 20, 2000 (by the state on 02.10.2012). [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1682-14/print1361517193413787>
15. About development and state support of small and middle enterprise in Ukraine: Law of Ukraine № 4618-VI on March, 22, 2012. [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17/print1385460990452982>
16. About consumer co-operation: Law of Ukraine № 2265-XII from April, 10, 1992 (by the state on 16.10.2012). [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2265-12/print1362506595462411>

17. About a farmer economy: Law of Ukraine № 973-IV from June, 19, 2003 (by the state on 16.10. 2012p.). [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973-15/print1361517193413787>

18. About financial services and government control of markets of financial services: Law of Ukraine № 2664-III from July, 12, 2001 (by the state on 02.10.2012). [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/print1362502609825552>

19. Statistical annual of Ukraine is for 2011 year / Government service of statistics of Ukraine / For editor O.G.Osaulenko. Kiev: LTD. «Avgust Treyd». – 2012. – 559 s.

20. Statistical annual of Ukraine is for 2013 year / Government service of statistics of Ukraine / For editor O.G.Osaulenko. Kiev. –2014. – 533 s. [Electronic resource]. it is access Mode: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ1_u.htm

21. Fasmer M. Etimologicheskii slovar russkogo yazyka. it is M: Progress, 1978. V 4h tomah. T4 / Perevod s nem. O.N. Trubachev, izdaniye 2-oye, tom IV (Muza-syat). – 864 s.

22. Civil Code of Ukraine ? 435-IV from January, 16, 2003 (by the state on 20.11.2012). [Electronic resource]. it is access Mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print1362502609825552>

*Дзюба С. Г. , доктор экономических наук, профессор,
заместитель директора по научной работе
Донецкого филиала Украинского государственного университета
финансов и международной торговли*

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СИСТЕМАТИКИ ВИДОВ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. Проведенный анализ терминологической сущности понятия «предприятие» позволил констатировать, что исторические особенности развития разных сфер деятельности и отраслей хозяйства привели к появлению большого количества терминов, уточняющих вид деятельности предприятия и тем самым подменяя или полностью заменяя сам термин «предприятие» другими, более конкретными (завод, фабрика, шахта, заведение, организация, учреждение, компания, фирма, и др.), каждый из которых в сущности и является предприятием, а точнее его разновидностью.

На основании аналитического обзора существующего в законодательной базе Украины многообразия видов предприятий разработана, систематизирована и предложена их классификация по наиболее применяемым в экономической практике признакам, а именно: целью создания и функционирования (коммерческое, некоммерческое); видами экономической деятельности (промышленное, сельскохозяйственное, строительное, транспортное, торговое, финансово-кредитное, посредническое, научно-производственное, научно-учебное); способом образования уставного фонда (унитарное, корпоративное); формой собственности (негосударственное (частное), государственное (в т.ч. казенное и коммунальное), смешанной формы собственности (с иностранными инвестициями, иностранное); положением на рынке товара (монопольное, немонопольное (конкурентное)); существованием зависимости одного предприятия от другого (материнское, дочернее, ассоциированное).

Ключевые слова: предприятие, унитарное предприятие, корпоративное предприятие, субъект естественной монополии, материнская компания, дочернее предприятие, негосударственное (частное), государственное, предприятие с иностранными инвестициями.